

İankolik olarak niteler. Haseki Gülnûş Emetullah Sultan'dan doğan oğullarından Ahmed (III.) ve Mustafa (II.) daha sonra padişah olmuş, hânedan III. Ahmed'in soyundan devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 329 vd.; Nevzat Ka-ya, *Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Zeyl-i Rauzatü'l-ebrâr'ı* (doktora tezi, 1990), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Mehmed Halife, *Târîh-i Gilmânî* (haz. Ertuğrul Oral, doktora tezi, 2000), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 275, 276, 343 vd., 387; VIII, 429; Behcetî Hüseyin, *Mî'râcû'z-zâfer*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2368; Vuslatî, *Gazânâme-i Çehrin* (nşr. Mustafa İsen), Ankara 2003; *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâ-yî'nâme'si* (haz. Fahri Çetin Derin, doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmed Necâtî, *Târîh-i Feth-i Yanık*, TSMK, Revan Kös-kü, nr. 1308; Mustafa Zühdi, *Târîh-i Uyuâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 2488; Mühürdar Hasan Ağa, *Cevâ-hirü't-tevârih*, Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 231, tür.yer.; J. Thévenot, *1655-1656'da Türki-ye* (trc. Nuray Yıldız), İstanbul 1978; De la Croix, *Mémoires*, Paris 1684, tür.yer.; Devize, *Historia de Mahomet IV*, Paris 1688; J. B. Tavernier, *Topkapı Sarayında Yaşam* (trc. Perran Üstündağ), İstanbul 1984, tür.yer.; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Tenkihü't-tevârih-i Mülûk*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 732, tür.yer.; Eremya Çelebi Kömürçiyân, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul* (trc. H. D. Andreaşyan, nşr. Kevork Pamukçiyân), İstanbul 1988, s. 132-133, 180, 199, 200, 245, 253, 254, 276, 282, 291-294; A. Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar: 1672-1673* (trc. Nahid Sırrı Örik), Ankara 1987, I-II, tür.yer.; Nâbî, *Târîh-i Kamanîce* (Fetihnâme-i Kamanîce), İstanbul 1281; Hacı Ali Efendi, *Târîh-i Kamanîce*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 308; Naîmâ, *Târîh*, IV, 7-8, 251 vd.; V, tür.yer.; VI, tür.yer.; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Züb-de-i Vekâyiât*, 1656-1684 (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 1-253; Silâhdar, *Târîh*, I, 2 vd.; II, 1-298, 690-691; D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1979-80, II, 169 vd.; III, 1-164; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 135-136, 178 vd., 265-266; Râşid, *Târîh*, I, tür.yer.; Behcetî Seyyid İbrâhim, *Silsiletü'l-Âsafıyye*, Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 212, tür.yer.; Ricaut, *Histoire de l'état présent de l'Empire Ottoman*, Paris 1743, II, tür.yer.; a.mlf., *Histoire des trois derniers empereurs des turcs, depuis 1624 jusqu'à 1677*, Paris 1883, tür.yer.; İszâde Târîhi (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 1996; Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 5; a.mlf., *Mecmûa-i Tevârih* (haz. Fahri Ç. Derin - Vahid Çabuk), İstanbul 1985, tür.yer.; Hammer, *HEO*, XII, tür.yer.; a.mlf. (Atâ Bey), X, 122 vd.; XI, tür.yer.; Ahmed Refik [Altınay], *Felâket Seneleri: 1094-1110*, İstanbul 1332, tür.yer.; a.mlf., *Kadınlar Saltanatı*, İstanbul 1332, tür.yer.; Danişmend, *Kronoloji*, III, 412-464; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, III/1, s. 240-494; III/2, s. 588-590, tür.yer.; Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*, Ankara 1972; Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 65-70; Cavid Baysun, "Mehmed IV", *İA*, VII, 547-557; J. H. Kramers, "Mehammed IV", *EP* (Fr.), VI, 974-975.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

MEHMED V

(محمد)

(1844-1918)

Osmanlı padişahı
(1909-1918).

2 Kasım 1844'te Çırağan Sarayı'nda doğdu. Babası Sultan Abdülmecid, annesi Gülcemal Kadın Efendi'dir. Saray geleneklerine göre yetiştirildi. Arapça, Farsça ve bazı şer'î bilgiler öğrendi. Babasının ve amcası Abdülaziz'in padişahlıkları döneminde serbest ve rahat bir hayat yaşadı. Kardeşi Abdülhamid tahta çıkınca (1876) veliaht durumuna geldi, sarayda gözetim altında yaşamak zorunda kaldı. Kendisinden önceki iki padişahın tahttan indirilmiş olmasından dolayı endişe içinde bulunan II. Abdülhamid kardeşinin sarayda kendi yakınlarından başkasıyla görüşmesini yasakladı. Bu kapalı ve korkulu hayat onu oldukça etkiledi. Abdülmecid'in daha önce tahta çıkan iki oğluna (V. Murad, II. Abdülhamid) benzer şekilde bir darbe sonucu tahta oturdu. Otuzbir Mart Vak'ası'nın ardından İttihat ve Terakkî'nin çoğunlukta olduğu Meclis-i Umûmî-i Millî, bir taraftan Abdülhamid'i tahttan indirirken diğer taraftan veliaht Reşad Efendi'nin tahta çıkarılmasına karar verdi (27 Nisan 1909). Ayrıca meclis, isyanı bastıran Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini şehrin ikinci fethi sayarak yeni padişaha Beşinci Mehmed unvanının verilmesini kararlaştırdı.

V. Mehmed, aynı gün Harbiye Nezâreti'nde yapılan biat merasiminde asıl hürriyetin ilk padişahı olmaktan iftihar ettiğini, bütün Osmanlılar'la birlikte meşrutiyetin ve kutsal saltanat makamının hizmetinde bulunduğunu söyledi. Şeriatı, Kânûn-ı Esâsî'yi, meşrutiyet usulünü, milletin haklarını ve vatanın menfaatlerini koruyacağına dair yemin etti. Biat merasiminden sonra bütün emel ve arzusunun devlet ve milletin refah ve saadeti olduğunu bildirdi. Usulen istifasını sunan Sadrazam Ahmed Tefvik Paşa'nın isteğini kabul etmedi. Kendisiyle birlikte çalışacağını söyleyerek baş mâbeyincilik ve baş kitâbete tayin yapılmasını istedi. Meclis üyelerinin tamamı biat merasiminde bulunmadığı için yemin töreni Meclis-i Millî'de tekrar edildi (20 Mayıs 1909). Beşinci Mehmed unvanıyla tahta çıkarıldığı halde halk tarafından Sultan Reşad olarak adlandırıldı.

Tahta çıktığı vakit altmış beş yaşında olan Sultan Reşad'ın dokuz yıllık hüküm-

darlık dönemi büyük buhranlar içinde geçti. On defa hükümet değişikliği oldu. Her hükümet buhranlı bir devrede iş başına geldi ve yine bir buhran sonucu iktidardan ayrıldı. V. Mehmed bu buhranları önleyecek veya yön verecek siyasî bilgi ve tecrübeye sahip değildi. Ayrıca anayasa-ya göre yürütme organının başı sadrazamdı. Sadrazam ve kurduğu hükümet yasama meclisine karşı sorumlu idi ve Meclis-i Meb'ûsan'ın güvenine sahip olduğu müddetçe yerinde kalabilirdi. Padişahın sadrazamı tayin yetkisi olduğu halde icradan sorumlu değildi. Bu sebeple padişahın siyasî rolü zayıflamış ve saray siyasî hayatın odağı olmaktan çıkmıştı. Siyasî hayatın odağı âdetâ İttihat ve Terakkî'nin genel merkeziyle sadrazam ve kabinesine devredilmişti. Nitekim daha tahta çıktığı günden itibaren bu husus görülmeye başlandı. İstanbul'u kontrolü altında tutan Hareket Ordusu'nun diktatör kumandanı Mahmud Şevket Paşa biat merasimi sırasında eski padişahı Selânik'e sürmüştü. Bundan ne padişahın ne de sadrazamın haberi vardı. Ertesi gün haberi Fransız elçisinden öğrenen sadrazam (Türk geldi, s. 35), durumu padişaha bildirmek için saraya gittiğinde saray görevlilerinin de götürüldüğünü öğrendi. Padişahın âdetâ yalvarırcasına görevde kalmasını istediği Ahmed Tefvik Paşa İttihatçılar'ın baskıları neticesinde istifa etti. Yerine onların istediği Hüseyin Hilmi Paşa getirildi (5 Mayıs).

V. Mehmed

Bu sırada II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte bütün ülkede başlamış olan huzursuzluk sürüyordu. Bunun asıl kaynağı, anayasa ile yönetilme konusunda çeşitli Osmanlı unsurları arasındaki fikir ayrılıklarıydı; hatta bu durum ülkenin çeşitli yerlerinde ayaklanmaların çıkmasına yol açmıştı. Halkla konuşmak ve ülkesini yakından tanımak isteyen padişah sık sık İstanbul içinde gezilere çıkıyordu. Sadrazam ve bazı nâzırlarla birlikte Bursa ve İzmit'i ziyaret etti. Burada din ve ırk farkı gözetmeksizin halkın çeşitli kesimleriyle görüştü. Okullara ve hayır kurumlarına bağışlarda bulundu. Bu gezileri dolayısıyla özel olarak bastırılan paralardan hediyeler dağıttı. Meclis-i Meb'ûsan'ın ikinci yasama yılını açış nutkunda (18 Kasım 1909) bu gezilerinden edindiği intibaları anlattı. Bütün vatan evlâtlarında Osmanlı kardeşliği fikrinin güçlendiğini görmekten duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Ona göre bu, hak ve vazifede eşitliği sağlayan anayasanın ve meşrutî idarenin tabii bir sonucu idi. Meşveret ve meşrutiyetin şeriatın ve aklın emrettiği sâlim bir yol olduğunu belirten padişah memleketin iç işlerinde endişe edilecek bir durum olmadığını, bazı yerlerde görülen küçük olayların da meşrutiyetin nimetleri görüldükçe ortadan kalkacağını söylüyordu.

Meşrutiyetin ilânını sağlayan ve siyasi hayatın odağı haline gelen İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin (Partisi) ülke yönetimi konusunda hiçbir hazırlığı yoktu. Bazı kimseler hürriyet ve meşrutiyet perdesi arkasına gizlenerek şahsî çıkarlarını sağlamaya çalışıyorlardı. İktidara sahip olanlar da bunlarla iş birliği yapmak zorunda kaldıkları için ülkede arzu edilen istikrarlı ve âdil düzen kurulamadı. Fırkacılık zih-

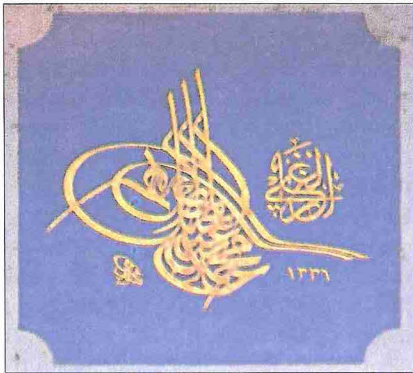
niyetiyle hareket eden İttihatçılar istemediklerini ve kendilerinden olmayanları istifaya zorlayarak yerlerine adamlarını yerleştirdiklerinden ülke yönetimi bilgisiz ve tecrübesiz kişilerin eline geçti. Anayasa çerçevesinde hükümdarlık etmeye çalışan Sultan Reşad, anayasaya dayanan veya dayanır görünen iktidarların tekliflerini onların telkinleri doğrultusunda yerine getirme gayreti içinde oldu. İttihatçılar'ın tahakkümüne dayanamayarak istifa eden Hüseyin Hilmi Paşa'nın yerine yine onların isteğiyle Roma büyükelçisi İbrâhim Hakkı Bey tayin edildi (12 Ocak 1910). Vezâret pâyesi verilip sadârete getirilen İbrâhim Hakkı Paşa fırkacı olarak tanınmıyordu. Kamuoyunu teskin etmek için "adl ü ihsan" politikası izleyeceğini söyleyen paşa selefinden daha fazla İttihatçılar'a teslim oldu. İttihatçılar'ın ülke ve dünya gerçekleriyle bağdaşmayan uygulamaları, Arnavutluk'tan Yemen'e kadar ülkenin pek çok yerinde ayaklanmaların çıkmasına sebep oldu. Arnavutluk isyanının şiddet kullanılarak bastırılması huzursuzluğu daha da arttırdı. Balkan devletlerinin millî kiliselerini kurup Rum-Ortodoks kilisesinden ayırdıkları günden beri Rumeli'de bulunan kilise ve mekteplerin aidiyeti meselesi devam ediyordu. İttihatçılar, Abdülhamid'in Balkan devletlerinin Türkiye'ye karşı ittifakını önlemek için ustaca kullandığı bu meseleyi bir kanunla hallettiler (3 Temmuz 1910). Fener Rum patriği padişahı ziyaret ederek kanunu tasdik etmemesini istedi. Fakat padişah hristiyan unsurlar arasındaki ihtilâfı ortadan kaldıracığına inandığı kanunu onayladı. Böylece Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmesinin yolu açılmış oldu. Bu da Balkan Harbî'nin çıkmasına sebep oldu. Balkanlar'da karışıklıkların tekrar başlaması üzerine İttihatçılar, bölge halkını sakinleştirmek ve yeniden devlete kazandırmak ümidiyle padişahı Rumeli gezisine çıkardılar (5-26 Haziran 1911). Sadrazam ve bazı hükümet üyelerinin de katıldığı gezi Çanak-kale, Selânik, Üsküp, Priştine, Kosova ve Manastır şehirlerini kapsıyordu. Padişah, gerek buralarda gerekse yol boyunca geçtiği yerlerde coşkun tezahüratla karşılandı. Din ve milliyet farkı gözetmeksizin her kesimden halkla görüştü, hayır kurumlarına bağışlarda bulundu. Bu gezi hâtırasına basılan paralardan hediyeler dağıttı. Murad Hudâvendigâr'ın türbesinin bulunduğu Kosova sahrasında kabalık bir cemaatle birlikte cuma namazı kıldı.

Sultan Reşad'ın Rumeli gezisinin çeşitli unsurlar ve bilhassa Arnavutlar üzerinde olumlu etkisi oldu. Ancak padişahın hükümete karşı pek etkili olamaması ve İttihatçılar'ın da bundan yararlanamaması yüzünden Rumeli'de karışıklıklar yeniden başladı. İttihat ve Terakkî'nin telcelci ve tahakküm edici uygulamaları meclis içinde bu partiden kopmaları hızlandırdı ve mecliste bir muhalif grup oluştu. Basında bunların yeni bir parti kurduğu ve başına da İttihat ve Terakkî'nin kurucularından olan Miralay Sâdık Bey'in getirildiği haberleri çıktı. Sadrazamın istifa tehdidinde bulunması üzerine padişah Sâdık Bey'i Selânik'e sürdü.

İbrâhim Hakkı Paşa hükümetinin yanlış uygulamalarından biri de Trablusgarp-Bingazi vilâyetindeki asker sayısını azaltmasıdır. Roma büyükelçiliğinden gelen Hakkı Paşa'nın II. Abdülhamid'in bölgede eskiden beri emelleri bulunan İtalya'ya karşı tahkim ettiği bu vilâyeti askersiz, valisiz ve kumandansız bırakması İtalya'yı harekete geçirdi. Trablusgarp'ın tahliyesini ve teslimini isteyen İtalya (28 Eylül 1911) 29 Eylül'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti. Olayın sorumluluğunu kabul eden İbrâhim Hakkı Paşa aynı gün istifa etti. İtalya, Afrika'da son Osmanlı toprağı olan Trablusgarp-Bingazi'yi ilhak ettiğini açıkladı (5 Ekim).

II. Abdülhamid döneminde yedi defa sadrazamlık yapan Meclis-i A'yân Başkanı Said Paşa (Küçük) sekizinci defa sadârete getirildi (30 Eylül 1911). Muhalefet ve muhalefeti destekleyen basın İbrâhim Hakkı Paşa'nın Divân-ı Âlî'de hesap vermesini istiyordu. Trablusgarp mebuslarının verdiği teklif İttihatçılar tarafından engellenince muhalefetin partileşmesi hızlandı. Hürriyet ve İtilâf Fırkası kurularak (21 Kasım 1911) Damad Ferid Paşa başkanlığa, Sâdık Bey başkan yardımcılığına getirildi. Mecliste bulunan 105 muhalif mebustan yetmişinin yeni partiye katılması, İstanbul'da yapılan (11 Aralık) ara seçimi de bir oy farkla bu partinin kazanması İttihatçılar'ı korkuttu. Padişah iradesiyle meclisi feshettirmek istediler. Ancak anayasanın 35. maddesine göre padişaha ait olan fesih hakkını daha önce meşrutiyet için tehlikeli bularak değiştirmişlerdi. Said Paşa, fesih hakkının yeniden padişaha verilmesi için anayasanın 35. maddesinin değiştirilmesini meclise teklif etti. Muhalefet teklifi engellince de görevinden ayrıldı (30 Aralık 1911).

V. Mehmed'in tuğrası

Sultan Reşad her şeye rağmen Said Paşa'nın sadârette kalmasını arzu ediyordu. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'ndan bir heyet, padişahı ziyaret edip anayasanın 35. maddesinde değişiklik yapılarak fesih hakkının tekrar padişaha verilmesine karşı olmadığını, ancak Said Paşa'nın sadârette kalmasını istemediklerini bildirdi. Padişah ise meclisteki bütün mebusları milletin temsilcileri oldukları için eşit saydığını ve milletvekillerine karşı tarafsız bir meşrutiyet hükümdarı olduğunu ifade etti. Tek arzusunun memleketin mutluluğu, ilerlemesi ve korunması olduğunu söyleyen padişah sadrazamı tayin etme hakkının kendisine ait bulunduğunu hatırlattı (Lutfi Simavî, s. 274). Meclis-i Meb'ûsan Başkanı Ahmed Rızâ Bey'i saraya davet edip muhalefetin anayasa değişikliği konusundaki düşüncelerini aktardı ve bundan yararlanılarak mecliste partiler arasında bir uzlaşma yolunun aranması gerektiğini bildirdi. Saltanata ve kendisine saygı ve güveni olduğunu belirten muhalefetin kendisinin vekili olan sadrazama da güvenmesi gerektiğini söyledi. Ayrıca 35. maddenin değiştirilmesinden endişe edilmemesini ve meclislerin feshedilmeyeceğinin mebuslara duyurulmasını istedi. Meclis-i A'yân Başkanı Gazi Ahmed Muhtar Paşa da padişahla görüşüp memleketi felâkete sürüklemekle suçladığı Said Paşa'nın sadârete getirilmemesini bildirdiyse de padişah Said Paşa'yı dokuzuncu ve sonuncu defa sadârete tayin etti (31 Aralık 1911). Said Paşa anayasanın 35. maddesiyle ilgili değişiklik teklifini tekrar gündeme getirdi. Muhalefet tarafından yine engellenince anayasanın 7. maddesi gereği, Meclis-i A'yân'ın oluru alındıktan sonra padişah iradesiyle Meclis-i Meb'ûsan feshedildi (18 Ocak 1912). Böylece bir taraf-

tan İbrâhim Hakkı Paşa hükümeti Divân-ı Âlî'ye gitmekten kurtarılrken bir taraftan da II. Meşrutiyet'in ilk gerçek çok partili dönemi sona erdirilmiş oldu. İttihat ve Terakkî'nin baskısı altında yapılan ve "sopalı seçim" olarak adlandırılan seçimlerde Hürriyet ve İtilâf Fırkası tasfiye edildi. İkinci yasama dönemine başlayan (18 Nisan 1912) meclisteki mebusların on beşi hariç tamamı İttihat ve Terakkî'ye mensuptu.

Başşehirde anayasa değişikliği, meclisin feshi ve seçimlerle uğraşıldığı sırada Trablusgarp'ta savaş devam ediyordu. İtalya, Ege adalarını işgal ettikten (24 Nisan – 20 Mayıs 1912) sonra İstanbul'u tehdide başladı. Bu sırada Balkan devletleri de Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlığına giriştiler. Arnavutluk isyanı yeniden alevlendi. İsyanı bastırmakla görevli ordu içindeki bir grup subay vaktiyle İttihatçıların yaptığı gibi silâhlarıyla dağa çıkarak isyan etti. Kendilerine "Halaskârân" veya "Halaskâr Zâbitân" adını veren bu grup İstanbul'daki temsilcileri vasıtasıyla hükümete bir muhtıra verdi. Muhtıradan meclisin feshi ve Kâmil Paşa başkanlığında tarafsız bir hükümet kurulması isteniyor, aksi takdirde yönetime el konulacağı ifade ediliyordu. Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa hemen istifa etti (9 Temmuz 1912). Onu diğer nâzırlar takip edince Said Paşa meclisten güvenoyu istedi ve meclis güven oyu verdiği halde ertesi gün istifa etti (16 Temmuz 1912). Bu istifayla birlikte iktidar İttihatçıların elinden çıkmış oldu.

Sultan Reşad önce sadârete Ahmed Tevfik Paşa'yı getirmeyi düşündüyse de paşa mevcut meclis feshedilmeden görevi kabul edemeyeceğini bildirdi. Bu sırada bazı askerî şura üyeleri padişahı ziyaret ederek askerde disiplin kalmadığı-

nı, Arnavutluk isyanının giderek büyüdüğünü, Halaskârân meselesinin ciddi boyutlara ulaştığını bildirip acele tedbir alınmasını istediler. Padişah da ertesi gün orduya hitaben bir beyannâme yayımladı (19 Temmuz 1912). Burada tecrübeli ve tarafsız kişilerden yeni bir hükümet kurulacağını açıklıyordu. Anayasaya ve saltanat hukukuna aykırı taleplerde bulunan bazı subayların politika ile uğraşmaktan vazgeçmeleri gerektiğini, askerlikle bağdaşmayan bu gibi davranışların ihanet sayılacağını bildiriyordu. Padişah, ilk defa parlamentere sisteme uygun olarak hükümet bunalımını çözmek için ilgili kişilerle görüşmelere başladı. Kâmil Paşa ile Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın isimleri ortaya çıktı. Daha çok Kâmil Paşa üzerinde durulmaktayken çeşitli kimselerin fikri alınarak nihayet asker üzerindeki nüfuzundan dolayı orduya bir düzen verebileceği ümidiyle Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı sadârete getirdi (22 Temmuz 1912).

Meşrutiyet döneminin ilk asker kökenli sadrazamı olan Ahmed Muhtar Paşa, tarafsız kişilerden kurduğu kabinesine üç eski sadrazamı aldığı için bu hükümete halk "büyük kabine" adını verdi. İttihat ve Terakkî'nin, meclisteki ezici çoğunluğuna rağmen iktidarı kaybetmesi ve tarafsız hükümet karşısında muhalefete düşmesi 1908'den beri oluşan siyasî hayatın dengesini bozdu. Bunun çok acı sonuçları Balkan Harbi sırasında görüldü. Ahmed Muhtar Paşa, ilk iş olarak uzun süredir yürürlükte bulunan sıkıyönetim idaresine son verdi (23 Temmuz). Arkasından Meclis-i A'yân'dan aldığı "tefsir" kararıyla padişaha Meclis-i Meb'ûsan'ı feshettirdi (4 Ağustos).

Balkan Harbi'nin başlaması üzerine (8 Ekim) İtalya ile Uşi Antlaşması'nı imzalayan hükümet (18 Ekim) Trablusgarp-Bingazi'nin yitirilmesini kabul etti. Ordu içindeki partizanlık Balkan Harbi'nde de ağır yenilgilere sebep oldu. Ege adaları ve Edirne'ye kadar bütün Rumeli elden çıktı. Bu durum karşısında padişah Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı istifa ettirerek (29 Ekim) Kıbrıslı Kâmil Paşa'yı sadârete getirdi. Kâmil Paşa, Meclis-i Meb'ûsan kapalı olduğu için sarayda bir meclis-i umûmî topladı. Danışma mahiyetindeki bu meclise Mahmud Şevket Paşa mazeret bildirip katılmadı. Şehzadeler ise dinleyici olarak bulundular. Kâmil Paşa savaşın zararlarını en aza indirme gayreti içinde iken iki ay yirmi beş gün sonra kanlı bir askerî darbe sonucu istifa ettirildi (23 Ocak 1913). Enver Bey'in yönettiği bu

İstanbul
ziyareti
sırasında
Alman
İmparatoru
II. Wilhelm ve
V. Mehmed

darbe "Bâbîali Baskını" olarak tarihe geçti. Darbe ile iktidarı ele geçiren İttihatçılar padişaha baskı yaparak Mahmud Şevket Paşa'yı sadârete getirdiler. Mahmud Şevket Paşa da bu görevde kaldığı dört ay on dokuz gün boyunca durumu düzeltmedi. Kâmil Paşa'yı ihanetle suçlayan ve Edirne'yi kurtarmak vaadiyle iktidarı ele geçiren İttihatçılar, Londra Antlaşması'nı imzalayıp (30 Mayıs) Edirne dahil bütün Rumeli'yi Balkan devletlerine terketttiler. Mahmud Şevket Paşa da bir suikast neticesinde öldürüldü (11 Haziran 1913).

Padişah Hüseyin Hilmi Paşa'yı sadârete getirmek istedi. Fakat İttihatçılar, arzu-larını kolayca yaptırabileceklerini ümit ettikleri Hariciye Nâzırı Said Halim Paşa üzerinde ısrar ediyorlardı. Padişah da mecburen Halim Paşa'yı sadârete getirdi (12 Haziran). Tamamen İttihatçılar'dan oluşan hükümetin ilk icraatı divânîharp-ler kurarak Mahmud Şevket Paşa suikastı zanlılarını yargılamak oldu. Yargılamalar âdeta muhalefetin tasfiyesi şekline dönüştü. Muhalliflerden 350 kişi tutuklanıp Sinop'a sürüldü. On iki kişiye idam cezası verildi. Bunlar arasında suçsuz olduğunu söyleyen Damad Sâlih Paşa da bulunuyordu. Padişah Sâlih Paşa'yı kurtarmak istediye de İttihatçılar'ın tehdidi karşısında idam kararını onaylamak zorunda kaldı.

II. Balkan Harbi sırasında Edirne'nin geri alınması (21 Temmuz 1913) askerin nüfuzunu arttırdı. Bir grup subayın Enver Bey'i Harbiye nâzırı yapmak için harekete geçtiğini öğrenen Harbiye Nâzırı Ahmed İzzet Paşa istifa etti. Kaymakam (yarbay) rütbesinde bulunan Enver Bey Harbiye nâzirliğine getirildi (3 Ocak 1914). Cemal Bey de aynı şekilde terfi ettirilip Bahriye nâzırı oldu. Talat Bey ise Dahiliye nâzırı olarak kabinede bulunuyordu. Böylece Talat - Cemal - Enver üçlüsü hükümette tek söz sahibi durumuna gelmiş oldu. İttihat ve Terakkî hâkimiyeti altında yapılan (Mayıs 1914) seçimlerden sonra meclis padişahın da katıldığı bir merasimle çalışmalarına başladı. Bu sırada Said Halim Paşa'nın hiçbir iktidar gücü kalmamıştı. Padişah da Talat - Enver - Cemal üçlüsünü muhatap alıyor ve işlerini onlarla görüyordu. Padişahın yaptığı bazı tayinler bu üçlü tarafından geri çevriliyordu. Almanya ile gizli ittifak yaptıkları gün (2 Ağustos 1914) meclis beş aylık bir ara tatiline girdi. Tatil sırasında bu üçlü grup partinin ve kabinenin bazı üyelerinin haberi olmadan ülkeyi savaşa soktu (11 Kasım 1914).

Sultan Reşad, hiç istemediği halde bu oldu bitti karşısında aynı gün bir beyan-nâme neşrederek İtilâf devletlerine (İngiltere, Rusya ve Fransa) karşı savaş ilânını duyurdu. Ayrıca "cihâd-ı ekber" beyan-nâmesiyle bütün müslümanların ordunun yanında savaşa katılmasını istedi. Padişah savaşın sebebini bu üç devletin kışkırtıcı tutumlarına bağlıyor ve bunların zalimane idareleri altında inlettikleri milyonlarca müslümanın mânen bağlı olduğu hilâfete karşı besledikleri kötü emellerinden vazgeçmediklerini bildiriyordu. Cihâd-ı ekber ile Osmanlı hükümdarının hem padişahlığına hem halifeliğine yönelik saldırıların sona ereceği ümidini dile getiriyordu. Meclisin açılışında da (14 Ocak 1915) İttihat ve Terakkî'nin diliyle durumu anlatan padişah, tarafsızlık ilân edildiği halde Rus donanmasının Osmanlı donanmasına saldırmaya karşısında savaş emri vermek zorunda kaldığını söylüyordu. Meclisler adına padişahın nutkuna verilen cevapta hükümete ve orduya teşekkür ediliyor, izlenen siyasetin devlet ve millet çıkarlarına uygun olduğu ifade ediliyordu. Meclislerin bu tutumu savaş kararını tasdik olarak kabul edildi ve savaşın sonuna kadar savaşa girme sorunuyla ilgili bir tartışmaya mecliste rastlanmadı.

İstanbul bir ara işgal tehlikesiyle karşılaşınca hükümet Eskişehir'e taşınmaya karar verdi. Padişah da bu karara uyarak Eskişehir'e gitmek için hazırlıklara başladı. O sırada Beylerbeyi Sarayı'nda oturan ağabeyi II. Abdülhamid'i de götürmek istedi. Eski padişah teklifi kabul etmediği gibi Sultan Reşad'ın da gitmemesini tavsiye etti ve İstanbul terk edilecek olursa bir daha buraya dönülemeyeceğini söyledi. Meşihat fetvasıyla gazilik unvanı verilen padişah İstanbul'da kaldı. Meclisin 1916 yılı açılışında Çanakkale ve Irak cephelelerinde elde edilen başarıları duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Fakat 1917 yılı açış nutkunda artık zaferlerden söz etmiyordu. Meclisin cevabı arzında da ilk defa "harb-i umûmî" yerine "istiklâl harbi" tabiri kullanılmıştı. İttihatçılar'la iyice arası açılan Said Halim Paşa istifa etti (3 Şubat 1917). Dahiliye Nâzırı Talat Bey'e vezâret rütbesi verilerek sadârete getirildi. Enver ve Cemal paşalar kabinedeki görevlerini korudular. Talat Paşa hükümeti Sultan Reşad'ın birlikte çalıştığı onuncu ve sonuncu hükümet oldu. Padişah bundan sonra âdeta sarayına kapandı ve sadece hükümetin istediği protokollerde görüldü. Savaş dolayısıyla Türki-

ye'yi ziyaret eden müttefik devletlerin temsilcilerini kabul etti; Alman imparatorunu (Eylül 1917) ve Avusturya-Macaristan imparatorunu (Mayıs 1918) ağırladı.

Padişah uzun süredir şeker hastalığının şikâyetçiydi. Daha önce de prostat ameliyatı geçirmişti. Avusturya imparatoru için düzenlenen yoğun program onu yorduğundan rahatsızlığı daha da ilerledi. Ramazan ayının on beşinci günü gerçekleştirilen mütat hırka-i saâdet ziyaretini güçlükle yapabildi (24 Haziran). Bundan sonra sarayına çekildi, vefatına kadar dışarı çıkmadı; baş kâtabinin getirdiği evrakı yatağında imzaladı. Hayatının büyük kısmı baskı altında geçen, saltanatı döneminde büyük buhranlar yaşayan V. Mehmed, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını görmeden vefat etti (3 Temmuz 1918) ve Eyüp'te sağlığında yaptırdığı türbeye defnedildi (bk. MEHMET REŞAD TÜRBESİ). Sultan Reşad halim selim, merhametli, dindar ve nazik bir hükümdardı. Düzenli bir eğitim almadığı halde Doğu'ya ait kültürünün iyi olduğu ve Farsça bildiği söylenir. Genç yaşta Mevlevîliğe intisap ettiği için şehzadeliği dönemini mesnevi okumakla geçirmiştir. Ayrıca Osmanlı tarihini ve ecdadının menkibelerini okumayı severdi. Tasavvuf ve edebiyatla da ilgilenen padişah şiir de yazdı. Çanakkale zaferi üzerine olan gazeli meşhurdur. Yazıldığı günlerde dilden dile dolaşan bu gazel bestelenmiş ve çeşitli şairler tarafından tahmis edilmiştir. Konya Karapınar'da kendi adını taşıyan bir camisi bulunmaktadır.

V. Mehmed Reşad meşrutiyet padişahlığını hiçbir şeye karışmamak şeklinde anladığından devlet işlerine hemen hiç ka-

Avusturya - Macaristan İmparatoru I. Karl ve Sultan V. Mehmed saltanat arabasında

rışmazdı. Anayasanın padişaha tanıdığı yetkileri dahi kullanmak istemezdi. Bu konuda kendisini eleştirenlere, "Meşrutiyet idaresinde ben her işe karışacaksam biraderin suçu ne idi?" diye cevap verirdi (Danişmend, IV, 440). Fırkacılığı ve bilhassa İttihatçılar'ı sevmediği halde silik ve ürkek şahsiyeti sert sürtüşmelerin yaşanmasını önledi. Saltanatının büyük kısmı tamamen İttihatçılar'ın kontrolü altında geçti. İttihatçılar'a boyun eğmesini eleştirenlere de saltanatın bekası için böyle davranmak zorunda kaldığını, aksi halde İttihatçılar'ın cumhuriyet ilân edebileceklerini söylüyordu (*Mufasssal Osmanlı Tarihi*, VI, 3570). Siyasî eğitim ve tecrübeden yoksun olduğu için dinamik ve anarşik bir siyasî hayatın hakemi rolünü oynayamadı. Onun dönemi Osmanlı Devleti'nin devamını sağlamak için yapılan son deneme oldu ve bu deneme devletin dağılmasıyla son buldu. Bunun yanında millî birlik ve demokrasi fikri gelişti. Eğitimde, hukukta ve sosyal alanda önemli reformlar yapılarak millî Türk devletinin temelleri atıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Meclis-i A'yân Zabıt Ceridesi, c. I, *Devre 3, İctimâ 1*, Ankara 1989, tür.yer.; *Meclis-i Meb'ûsan Zabıt Ceridesi*, c. I-III, VII, *Devre 1 ve 3, İctimâ 1, 2, 3 ve 4*, Ankara 1991, tür.yer.; Ruşen Eşref [Ünaydın], *İki Saltanat Arasında*, İstanbul 1334, s. 5-23; Mehmed Selâhaddin, *Bildiklerim*, Kahire 1334, tür.yer.; Lütfi Simavî, *Osmanlı Sarayının Son Günleri* (İstanbul 1340), (s.nşr. Şemsettin Kutlu), İstanbul, ts. (Hürriyet Yayınları), s. 15-369; Mahmud Muhtar, *Maziye Bir Nazar* (İstanbul 1341), (s. nşr. Erol Kılınç), İstanbul 1999, s. 125-266; Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1940-41, I-III, tür.yer.; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, I-IV, tür.yer.; Ali Fuat Türkeldi, *Görüp İştiklaklerim* (Ankara 1949), Ankara 1984, s. 33-137; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara 1943-67, II/1-4, tür.yer.; III/1-4, tür.yer.; Cemil Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım* (İstanbul 1951), İstanbul 1994, s. 141-148, 175-180; Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler* (İstanbul 1952), İstanbul 1989, III, 35-135; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 380-440, 520-525, 557-560; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1963, VI, 3424-3570; Feroz Ahmad, *İttihad ve Terakki: 1908-1914* (trc. Nuran Ülken), İstanbul 1971, tür.yer.; Meserret Dirîöz, "Gazel-i Hümayûn ve Tahmisleri", *Birinci Millî Türkoloji Kongresi: 6-9 Şubat 1978*, İstanbul 1980, s. 105-114; Mevlüt Çelebi, *Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati*, İzmir 1999, tür.yer.; Cüneyt Ölçer, *Sultan Mehmed Reşad ve Sultan Mehmed Vahdeddin Dönemi Osmanlı Madeni Paraları*, İstanbul, ts. (Yenilik Basımevi), s. 1-53; *Takvîm-i Vekâyi'*, sy. 390, İstanbul 1325, s. 5; "Sultan Mehmed Reşad'ın Nutuk'u", *SM*, III/63 (1325), s. 161-162; Mehmed Reşad, "Beyan-nâme-i Hümayûn", *SR*, IX/215 (1328), s. 139; a.mlf., "Vesâik-i Târihiyye, Muhtariyet Fermanı", a.e., IX/216 (1328), s. 158-159; Nahid Sırrı

Örik, "Meşrutiyetin İlk Padişahı", *Tasvir*, İstanbul 23 Mart 1948; a.mlf., "5. Sultan Mehmed'e Aid Hatıralar", a.e., 30 Nisan 1948; a.mlf., "5. Sultan Mehmed İçin Son Sözler", a.e., 17 Mayıs 1948; "Balkan Harbi Arefesinde Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati", *Hayat Tarih Mecmuası*, III/2 (26), İstanbul 1967, s. 26-31; Enver Ziya Karal, "Mehmed V", *İA*, VII, 557-562; A. J. Mango, "Meḥammed V Reşād", *EJ²* (İng.), VI, 983-984; İsmet Parmaksızoglu, "Reşad, V. Sultan Mehmed", *TA*, XXVII, 289-291.

CEVDET KÜÇÜK

MEHMED VI (محمد)

(1861-1926)

Son Osmanlı padişahı
(1918-1922).

4 Ocak 1861 'de Dolmabahçe Sarayı'nda doğdu. Babası Sultan Abdülmecid, annesi Gülistü Kadinefendi'dir. Altı aylıkken babası, dört yaşında iken annesi öldüğünden üvey annesi Şâyeste Hanım tarafından büyütüldü. Özel hocalardan ders alarak ve Fâtiḥ Medresesi'nde verilen bazı derslere devam ederek kendini yetiştirdi. Ağabeyi II. Abdülhamid'in hediye ettiği Çengelköy'deki köşke yerleşti ve padişah oluncaya kadar burada yaşadı. Veliaht Yüsuf İzzeddin Efendi'nin intiharı üzerine (1 Şubat 1916) resmen Osmanlı tahtının vârisi ilân edildi. Avusturya-Macaristan imparatorunun cenazesinde (1916) ve Alman imparatorunun davetinde (1917) padişahı temsil etti. Sultan Mehmed Reşad vefat edince (3 Temmuz 1918) VI. Mehmed adıyla tahta çıkarıldı. Ancak daha çok Sultan Vahdeddin (Vahîddin) olarak anıldı.

Millî Meclis huzurunda yemin ettikten sonra Talat Paşa hükümetini görevinde bırakan VI. Mehmed ilk iş olarak sarayda özel bir kurmay teşkilâtı kurup savaşı buradan izledi. Kırtlık ve pahalılıkla mücadele edileceğini açıkladı. Ayrıca savaş alanı dışındaki sıkıyönetim mahkemelerinin kaldırılmasını istemesi halk arasında memnuniyet uyandırdı. Ancak savaş iyi gitmiyordu. Filistin ve Suriye elden çıkmış, Anadolu tehdit altına girmişti. Padişahın fahrî yaveri unvanı verilmiş olan Mustafa Kemal Paşa padişaha çektiği telgrafta barıştan başka yapılacak bir şey kalmadığını bildirdi (7 Ekim 1918).

Padişah İttihatçı hükümetin istifasını istedi ve Ahmed Tevfik Paşa'yı hükümeti kurmakla görevlendirdi. Meclisin yeni yasama yılını açış nutkunda Wilson prensiplerine göre barış için başvurulduğunu,

devletin şeref ve haysiyetine yakışır bir barış istediğini, vatanın çok kıymetli yerlerinin işgal edilmediğini, ordunun kahramanca başladığı görevini şerefle tamamlayacağı inancında olduğunu söyledi. Padişaha bir telgraf gönderen Mustafa Kemal Paşa, hükümeti Ahmed İzzet Paşa'nın kurmasını ve kendisinin de Harbiye nâzırı yapılmasını istedi. Padişah da hükümeti kurma görevini yaveri Ahmed İzzet Paşa'ya verdi (14 Ekim 1918). Harbiye nâzırlığını kendi üzerine alan Ahmed İzzet Paşa, kabineye Mustafa Kemal Paşa'nın grubundan Rauf (Orbay) ve Fethi (Okyar) beyleri de aldı. Padişah mütareke heyetinin başına eniştesi Damad Ferid Paşa'yı getirmek istiyordu. Sadrazam buna karşı çıktı ve Bahriye Nâzırı Rauf Bey'in başkanlığındaki Türk heyeti Mondros Mütarekesi'ni imzaladı (30 Ekim).

Saltanatının daha dördüncü ayını bile doldurmadan zor duruma düşen VI. Mehmed zaman kazanmaya çalıştı. Devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesinin ancak İngiltere ve Fransa'nın kazanılmasıyla mümkün olabileceğine inandığından İngiliz dostluğu ve Fransız yakınlığı politikasını benimsedi. İtilâf devletleri ısrarla savaş suçlularının cezalandırılmalarını istiyorlardı. Padişaha göre bu suçlar ne ölçüde İttihatçılar'ın sırtına yüklenirse o ölçüde İtilâf devletlerinin gözünde temize çıkılabilir, böylece Osmanlı Devleti için şartları daha hafif bir barış antlaşması yapılabilirdi. İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenlerinin gizlice yurt dışına kaçmasına (2/3 Kasım gecesi) göz yumduğu ileri sürülen ve İttihatçılar'ın devamı gibi görülen bir hükümetle İstanbul'a gelmeye hazırlanan İtilâf devletleri temsilcilerinin karşılanmasını uygun görmediğinden İttihatçı nâzırların değiştirilmesini istedi. Padişahın bu müdahalesini anayasaya aykırı bulan Ahmed İzzet Paşa hükümeti toptan istifa etti (8 Kasım).

VI. Mehmed, yetmiş üç yaşındaki dünyü-rü Tevfik Paşa'ya tarafsız kişilerden yeni bir hükümet kurdurdu. İki gün sonra da altmış gemiden oluşan İtilâf devletleri donanması büyük gövde gösterileriyle İstanbul'a geldi (13 Kasım). Tevfik Paşa hükümetinin meclisten güven oyu almasından sonra basına bir demeç veren padişah, savaş sırasında yaşananların sorumluluğunun halka değil İttihat ve Terakki yönetimine ait olduğunu, İngiltere ile dostluğun devamı için bütün gücüyle çalışacağını bildirdi. Hükümetten de İttihatçılar'ı yargılamak üzere hemen olağan üstü bir mahkeme kurulmasını istedi.